

Національний
архітектурно-історичний заповідник
«Чернігів стародавній»

Центр пам'яткоznавства
Національної академії наук України
і Українського товариства охорони
пам'яток історії та культури

ЧЕРНІГІВСЬКІ СТАРОЖИТНОСТІ

Збірник наукових праць

Випуск 4 (7)

Чернігів
Видавництво «Десна Поліграф»
2016

ЗМІСТ

Артамонов Ю. О. Княжеские обители в процессе становления древнерусского иночества (конец X-начало XII в.)	5
Бондар О. М., Веремейчик О. М., Кондратьев I. В. До історії Любецького Антоніївського монастиря: результати та перспективи дослідження	14
Ванкула О. М. Священнослужителі Чернігівського кафедрального собору XIX-поч. XX ст. — дослідники історії Троїцько-Іллінського монастиря	22
Василенко А. А., Руденок В. Я. Кахлі з розкопок друкарні Чернігівського Іллінського монастиря к. ХХ-поч. ХХІ ст.	31
Васюта О. О. До питання про перших ігуменів давньоруського Богородичного (Слецького) монастиря в Чернігові	36
Воронцова О. А. Археологічні розкопки Близких печер Києво-Печерської Лаври та матеріали дослідження (з фондів Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника)	44
Кабанець Є. П. «Ветхий» Печерський монастир (до питання про первісну топографію Києво-Печерської обителі)	52
Крайня О. О. Китаївська пустинь Києво-Печерської лаври у середині XVIII ст. Імена і події	63
Коваленко В. П. Ктиторські монастирі чернігівських князів	68
Литвиненко Я. В. Граффити Варяжських пещер (краткий обзор)	74
Луценко Р. М., Руденок В. Я. Печери Рихлівського Пустинно-Миколаївського монастиря	83
Осадчий Є. М. Феномен появи підземних скитів на Північному заході Слобожанщини у середині XVII ст.	87
Петрченко І. Є. Монастирі Північного Лівобережжя за даними опису Чернігівського намісництва, 1779-1781 рр.	92
Попружна А. В. Борисоглібський монастир у духовницях козацької старшини другої половини XVII–XVIII ст.	99
Руденок В. Я., Новик Т. Г. Археологічні дослідження друкарні Чернігівського Іллінського монастиря	102
Ситий Ю. М. Поховання в гробницях на території чернігівських монастирів	109

Ю. О. Соболь (голова), Л. О. Гріффен, А. В. Доценко, С. Ю. Зозуля, Г. Ю. Івакін,
Б. В. Колосок, В. В. Ластовський, А. А. Непомнящий, С. І. Посохов,
О. М. Титова (заступник голови), В. Ю. Франчук, С. В. Черняков, І. В. Непотенко

Рецензенти:

д-р іст. наук, проф. О. І. Гуржій, д-р іст. наук Н. О. Гаврилюк

Чернігівські старожитності : зб. наук. пр. / Нац. архітектур.-іст. заповідник «Чернігів
Ч-49 стародавній», Центр пам'яткоznавства Нац. акад. наук України і Укр. т-ва охорони пам'яток
історії та культури; [редкол.: Ю. О. Соболь (голова) та ін.]. – Чернігів : Десна Поліграф, 2016.
– Вип. 4 (7). – 2016, [142] с. : [4] арк. кольор. іл. – Бібліогр. в кінці ст.

Черговий випуск збірника наукових праць «Чернігівські старожитності» включає матеріали Міжнародної наукової конференції «Печери та монастири в історії України» (на пошану Володимира Яковича Руденка), яка відбулася у 2014 році.

В даному збірнику вміщені наукові матеріали, які стосуються історії та досліджень печерного Іллінського монастиря Чернігова та підземних об'єктів, що збереглися на теренах України, а також, загалом, історії чернецтва і монастирів, археологічних досліджень на заповідних територіях. Більша частина оприлюднених у статтях документів вперше вводиться у науковий обіг. Тексти подаються в авторській редакції.

Видання розраховане на істориків, науковців, музеїчних працівників, краєзнавців і всіх шанувальників старовини.

УДК 94(477.51)(062.552)
ББК 63.3(4УКР-ЧЕР)я54

Видання зареєстровано Державною реєстраційною службою України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації –
серія КВ № 19319-9119Р від 13 серпня 2012 р.)

Олександр БОНДАР
Олена ВЕРЕМЕЙЧИК
Ігор КОНДРАТЬЄВ
(м. Чернігів)

ДО ІСТОРІЇ ЛЮБЕЦЬКОГО АНТОНІЇВСЬКОГО МОНАСТИРЯ: РЕЗУЛЬТАТИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Стаття присвячена історії Любецького монастиря: його існування в давньоруський час і відновлення в XVII столітті, дослідженню місцезнаходження Антоніївського скиту, розкопкам на території урочища Монастирище, встановленню хронологічних рамок існування поселень на території урочища Монастирище, а також археологичним дослідженням і знайденим артефактам.

Ключові слова: Любецький Антоніївський монастир, урочище Монастирище, археологічні дослідження.

Одним з найяскравіших епізодів історії Любеча ранньомодерного часу був період існування чоловічого Антоніївського монастиря. Як відомо, у січні 1693 р. чернігівський архієпископ Лазар Баранович благословив утворення Любецького Антоніївського монастиря: «...старцы честныи Iеродіаконъ Ioна и честный монахъ Иннокентій Щирский и восплаившееся любовию ко святому Антонію и мъсту его... дѣлали пещеру и въ ней въ памяти святаго сождати церковь, такожде въ пещеры явыя здати храмину. На сиценое добре дѣло да въ немъ прославится имя Господне, восхотьша реченнік старцы Божія и нашого Архієрейскаго благословення» [4, с.43-45].

Наступного 1694 р. гетьман Іван Мазепа надав універсал з дозволом заснувати Любецький Антоніївський монастир: «ствержаемъ тое съмъ унъверсаломъ нашимъ, позволяющи онимъ при томъ пустыножительномъ мъстцу подлугъ побежного своего умыслу мешкати, въ чомъ абы имъ никоткого недѣлялся перешкодъ мъти хочемъ и приказуемъ» [4, с.46-47].

Поширеніа версія, що у 1694 р. мова йшла не про заснування, а про відновлення монастиря, що існував за часів Київської Русі у Любечі (від XI до середини XIII ст.). На цьому наголосували ще наприкінці XVII ст. Зокрема, в листі Лазаря Барановича 1693 р. йшлося про те, що монастир знаходився «блізь (місця – авт.), тоежде, юже ископа св. Антоній, іную дѣлали пещеру». У гетьманському універсалі І. Мазепи 1694 р. зазначалось: «устроѧютъ тамъ пещерное дѣло, где Преподобнаго отца нашего Антонія Переображенія пещера прежнихъ тѣкоѣ бувала» [4, с.43-45, 46-47]. Як бачимо, в документах присутнє пряме посилання на продовження монахами давньої монастирської традиції.

На сьогодні вважається, що Любецький Антоніївський монастир мав два періоди існування. Перший – давньоруський – від XI до XIII ст., другий – від 1694 до 1786 р., коли монастир був закритий [10, с.414-415].

Якщо другий період існування монастиря не викликає сумнівів, то існування монастиря у давньоруський період потребує додаткової аргументації та доказової бази. Незважаючи на широкомасштабні археологічні дослідження в Любечі останніх років, прямих свідчень існування монастиря у давньоруський час на сьогодні не виявлено.

Однак, це не виключає можливості його існування. По-перше, в універсалі І. Мазепи 1 лютого 1694 р. йшлося про те, що монастир не має прав претендувати на земельні

володіння «жителей Любецкихъ и окличныхъ селянь». Претендувати на це майно монастир міг лише у тому випадку, коли б намагався відновити якісь давні права на володіння ними. Мовою документу: «А яко они преречноюю иноки при своемъ безмолованъ законничомъ жити приобщали жадныхъ и наименшихъ керунтахъ людскихъ окопичности тамошне будучихъ однимати и подъ себе горнуты, такъ мы, Гетманъ, пильно жалуемъ того, абы каждому з жителей Любецкихъ и окличныхъ селянь, хто яко коявекъ керунта и угода свои тамъ маеть, волно было оныхъ безнаименшое отъ нихъ законниковъ трудности и кревды заживати» [4, с.46-47]. До 1694 р. відноситься й перші звернення любечан за захистом від «зазіхань» Любецького монастиря [5, с. 55]. Подібна ситуація могла виникнути у випадку пред'явлення монастирем якихось давніх прав на земельні маєтності.

По-друге, за відносно невеликий відрізок своєї «новітньої» історії – з 1694 по 1788 р. Любецький Антоніївський монастир встиг набути доволі значних землеволодінь – йому належала частини ґрунтів у селах Скугари, Кукарі, Юр'єва та Осняки. Монастир отримував також прибутки з кількох любецьких озер, мав млини на річках Варяжці, Гончарівці, Білоусі та озері Болгач. Належало братії й кілька дворів та сінокосів у самому Любечі, слобідка Коломіїці та урочище неподалік міста. Більшість монастирських земель знаходились неподалік міста, що може свідчити про їхню давність. До того ж, чи не усіма з вищеперерахованих маєтностей монастир володів на правах співвласності, здебільшого з козацькою старшиною – нащадками любецької шляхти.

Й нарешті, велику цікавість представляє також існування монастирської бібліотеки. Факт її наявності підтверджується у працях Г. Милорадовича. Дослідник зазначав, що в архіві Любецького Антоніївського монастиря зберігалось понад 100 лише гетьманських універсалів. З них лише декілька було надано самому монастирю, решта – любецьким козакам і шляхтичам (за тогочасною практикою купівлі-продажу разом із придбанням маєтностей покупець отримував й документи, що підтверджували права на власність продавця) [6, с. 317]. Вочевидь, частина цих документів потрапила до його колекції стародруків та збірок архівних матеріалів.

Якщо Антоніївський монастир існував до його відновлення у 1693 р., то постас питання його локалізації. На території урочища Монастирище під час досліджень зафіксований період його функціонування лише у XVII – XVIII ст.

У праці 1786 р. А. Шафонського «Черниговского наместничества топографическое описание», окрім самого Антоніївського монастиря, згаданий ще й Антоніївський скит: «Пустынка Антониевская отъ Любеча въ полторы версты, подъ горою, надъ болотомъ Кораблищемъ лежить, где и пещеры преподобного Антония находятся. Въ ней стоитъ деревянная обветшалая церковь Святаго Антония, въ которой и служения не бываетъ. Въ сей пустынѣ проживалъ преподобный Антоний Печерскій; она послѣ оставленна и переведена въ самый Любечъ, и названа вышеписаннымъ Антониевскимъ монастыремъ»[11, с. 325]. Можливо, що саме з існуванням цього скиту може бути пов'язане існування монастиря до його офіційного заснування наприкінці XVII ст.

Нажаль, на сьогодні місце Антоніївського скиту не локалізоване. Припускаємо, що він знаходився навпроти сучасного ур. Монастирище на схилі протилежного яру. Саме там на плані Б.О. Рибакова 1950-х рр. було позначене пічери прп. Антонія. Відстань від укріплень Любеча до цього місця складає 1550 м. У праці О. Шафонського вказано, що відстань від Любеча до Антоніївського Скиту складає півтори версти, що в перерахунку на сучасну метричну систему складає близько 1600 м, що також опосередковано вказує на цю місцевість.

Розвідковими роботами 2014 р. було виявлено підрізку схилу тераси біля її основи,

завдяки чому утворився майданчик розмірами близько 8 × 7 м. Він височіє над болотом Кораблище на 2 м, що дозволяє йому не затоплюватися під час весняних паводків. Цього місця, загалом, досить для розташування невеликої церкви. Шурфування цього майданчика показали наявність тут залишків дерев'яної споруди з незначним мурованим фундаментом. Виявлена цегла повністю аналогічна цеглі, що була віднайдена під час дослідження церкви Іоакима та Анни на території Монастирища, що свідчить про синхронне існування споруд. Над цією спорудою та майданчиком, приблизно на висоті 8–10 м над рівнем останнього, було виявлено провал від підземної споруди, цілком можливо – рукотворної печери. На сьогодні достеменно не можемо стверджувати, що Антоніївський скит знаходився саме на цьому місці, але основні параметри, такі як топографічне розташування та внутрішнє облаштування, згадане в описах XVIII ст., відповідає сучасній топографічній ситуації.

Вірогідно, що це і є залишки Антоніївського скиту, або, як його ще називали – «Нижнього» монастиря [3, с. 67]. Коли і за яких обставин виник цей скит, та коли було збудовано церкву прп. Антонія, на сьогодні ще невідомо. Опосередковані дані вказують, що саме з цього місця наприкінці XVII ст. почалося відродження Антоніївського монастиря.

Логічно припустити, що Любецький монастир у 1694 р. був відновлений на місці, де він вже колись знаходився. Підтвердження цього знаходимо у листі митрополита Київського, Галицького і «всія Малыя Россія» Варлаама Ясинського від 1 серпня 1701 р. Згідно документу, Любецький монастир був розташований на «мысу Монастырище

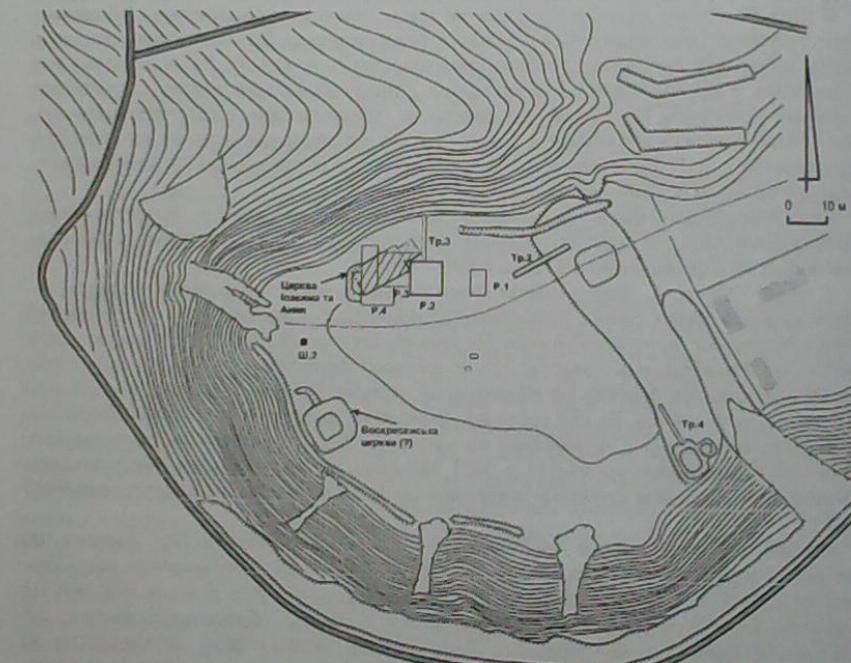

Рис. 1. План городища в ур. Монастирище (Цвинтар) з нанесеними розкопами та церквою Іоакима та Анни.

прозываемом ближайше града Любеча» («ближайше града» – це за межами фортеці). Урочище Монастирище (сучасна назва місця – Цвінтар) знаходиться на території смт Любеч по вул. Героїв Дніпра. Урочище представляє собою городище овальної форми, витягнуте у напрямку схід-захід. Городище розташоване на мисовидному виступі висотою більше ніж на 30 м над заплавою стариці Дніпра і має круглі бхили (Рис. 1). Майданчик городища має розміри 80 х 65 м. З північної, північно-західної сторони, городище відрізане від мису валом та ровом. Вал городища дуже розсунутий, його ширина коливається від 18 м на півночі до 12 м на півдні, висота сягає 0,6 м. Рів з північної сторони замулений, з південної – переростає в яр, його ширина коливається від 8 до 10 м, глибина – від 1 до 3 м.

Археологічні дослідження Любецької експедиції ЧНПУ імені Т. Г. Шевченка протягом чотирьох польових сезонів дали змогу уточнити хронологічні рамки існування поселення на території ур. Монастирище.

Перший хронологічний період представлений старожитностями зарубинецької культури. Вони були зафіксовані під час досліджень у 2010, 2012 та 2013 рр. Загалом, це переважно керамічні матеріали – фрагменти ліпних горщиців та мисок з лискуванням, що знаходились в перевідкладеному шарі та декількох ямах.

Період Давньої Русі представлений більш яскраво. Матеріали XII–XIII ст. були зафіксовані на території городища Монастирище ще у 2010 р. Вже у 2012 р. в розкопі № 1 були досліджені залишки наземної споруди, яка датується XII–XIII ст. Імовірно, це були залишки якось господарської будівлі, що мала стовпову конструкцію з опорними стовпами по кутах. Ці стовпи утворювали підпрамокутну споруду розмірами приблизно 3 на 2,5 м. Орієнтована вона була вздовж краю городища.

У 2013 р. в розкопі № 2 на глибині 0,6 м від сучасної поверхні виявлено пляму темно-сірого супіску з великою кількістю вугликів. Пляму перерізали поховання XIX ст., що були розташовані рядами за східною частиною церкви Іоакима та Анни. На місці плями була досліджена споруда, що загинула в пожежі середини XIII ст. Її котлован розмірами 3,70 x 3,40 м (по підлозі 3,40 x 3,10 м) сторонами орієнтований за сторонами світу. Вхід до споруди зафіксований зі східного боку. В центрі, по кутах та посередині північної стіни зафіксовані стовпові ями діаметром 0,35–0,4 м та глибиною 0,3–0,53 м від рівня підлоги споруди. Уздовж стінок котловану простежена канавка від конструкції дерев'яних стін будівлі.

У споруді, справа від входу, досліджені залишки глинюбітної печі розмірами 1,60 x 1,40 м з двома черенями, побудованої на материковому останці висотою 0,2 м від рівня підлоги.

В нижній частині котловану, поблизу стінок, в горілому шарі виявлені залишки однієї цілої та ще трьох розвалів гончарних посудин. Речовий матеріал нечисленний, представлений фрагментом скляного браслету, уламками двох ножів, оселками, пірофлітівим пряслицем та пряжкою з мідного сплаву. Поблизу північно-західного кута споруди знайдена монета з мідного сплаву.

Також в 2013 р. були досліджені оборонні споруди городища Монастирище. Для з'ясування характеру оборонних споруд на городищі, в північно-східній частині була розбита траншея № 2 розмірами 14 x 7 м. Виявилось, що залишки валу XII–XIII ст. у XIX ст. були зневільовані, і в цій частині городища також знаходилось кладовище.

В транші була досліджена половина споруди XIII ст. Її котлован орієнтований кутами за сторонами світу. В західному куті споруди у верхній частині заповнення досліджені залишки зруйнованої печі, яка, вірогідно, впала з верхньої, наземної частини споруди. В потужному завалі обгорілої глини виявлені фрагменти череня печі та бортики від жаровень. Тут також знайдені уламки перепаленої плинфи, яку, можливо, використовували для

збільшення теплоємності обпалювального пристрою. В розвалі печі виявлено стулку з оплавленого енколпіону. По підлозі поряд зі східною стінкою споруди досліджена двовугольна яма глибиною 1,60 м, з діаметром на рівні підлоги 0,70 м та 1,10 м у місці найбільшого розширення. В ній знайдені розвали чотирьох кругових посудин XIII ст., а також фрагменти скляних браслетів, частина кістяного гребеня та фрагмент свинцевої пломби.

Споруда в траншеї № 1 примикала до оборонного валу городища, та, імовірно, слугила залишками від сторожової надбрамної башти. На це може вказувати те, що саме в цьому місці було б найлогічніше властувати в'їзд до укріпленого майданчика. Саме тут проходить і сучасна стежка, що веде на городище. Сам вал городища, імовірно, являє собою залишки земляної засипки дерево-земляних конструкцій, що були споруджені у XII ст. Нажаль, але ширина траншеї дозволяє лише висловити припущення, що дерев'яні конструкції оборонної стіни мали зрубну конструкцію. Ширина зрубу доходила до 3 м. Імовірно, висота цих конструкцій коливалася від 1,5 до 2 м. Можна допустити, що по верху стіни проходив бойовий хід з обламом або бруствером. В сукупності з глибиною рову це представляло значну перепону для нападників. Загалом, розташування ворітної башти за валом може здатися нелогічним. Проте такий тип оборонних споруд також існував як за часів Русі та й в більш пізні часи. Звісно, більш класичною є саме башта з проїзними воротами. Проте, на сьогодні відомі й інші випадки, коли в'їзд на городище мав вигляд тунелю в валу, а башта, або навіть дві, знаходились на виході цього «тунелю». Схожа конструкція була зафіксована на оборонних спорудах Третяка в Чернігові [7, с. 81-82].

Загалом, давньоруські матеріали, що зафіксовані на території ур. Монастирище свідчать про те, що у XII – XIII ст. тут міг знаходитись «феодальний двір». На це вказують як розміри пам'ятки, так і характер укріплень. Однак, для «феодального двору-замку» тут досить незначна кількість знахідок. На жаль, нам достеменно не відомо, як виглядали невеликі давньоруські монастири. Тож ототожнювати давньоруське городище XII – XIII ст. з Антоніївським монастирем давньоруського часу зарано. Але й виключати дану гіпотезу також не слід. Невелика кількість керамічного матеріалу свідчить про те, що тут жила невелика кількість людей, що більше характерне для монастиря, аніж для «феодального двору». Відповідь на це питання можна буде дати в тому випадку, якщо будуть знайдені поховання мешканців городища XII-XIII ст. Оскільки чернечі поховання за часів Давньої Русі мали свої специфічні особливості.

Наступний хронологічний період заселення городища Монастирище відноситься до XVII-початку ХХ ст.

Питання про локалізацію церков Антоніївського монастиря XVIII ст. було поставлене авторами ще у 2011 р. Як відомо, до складу монастиря в 1767 р. входило чотири церкви, з яких дві безпосередньо знаходились на території ур. Монастирище: «Монастырь Антониевский деревянный, ныне уничтоженный, и в нем две деревянные ветхие церкви» [1, с.27-28]. Імовірно, що мова йде про Воскресенську та Аннинську церкви. Завдяки дослідженням 2013–2015 рр. було виявлено залишки Аннинської церкви.

Цікаво, що документально відомо про ще одну трапезну церкву Любецького монастиря – церкву Святителя Христоста Іоана Златоуста. Запис про цю любецьку церкву знаходиться в Євангелії 1701 р. (інв. № Ак. – 562), що зберігається у фондах Чернігівського історичного музею імені В. В. Тарновського. Запис свідчить: «Сию книгу Евангелие сейтое оферовал и надал в обитель Любецкую до храму Трапезного Святителя Христоста Иоанна Златоустого, року 1703 марта 19 раб божий Иоанн Скоропадский асаул егойска его царского пресветлого величества запорожского генеральныи» [1, с.26-32].

Найбільш вірогідним здається той факт, що трапезна церква Іоана Златоуста описляє 1754 р. стала називатися трапезною церквою Іоакима і Анни. Відомо, що в цей рік цю

церкву було відновлено і освячено. Адже якщо її відновлювали в 1754 р., то вона існувала значно раніше – з 1694 р., а от її назва – Іоакима і Анни відома лише з 1754 р. Можливо, що у 1754 р. під дерев'яну церкву був підведені муріваний фундамент, залишки якого зафіксовані у 2013–2015 рр.

Рис. 2. Калишній Антоніївський монастир, вигляд з заплави Дніпра (малюнок Н. Хохрякова, 1887 р.).

Рис. 3. Воскресенська церква колишнього Антоніївського монастиря, фото кінця XIX – початку XX ст. (з архіву С. Таранущенка)

Під час досліджень виявилось, що церква має три періоди існування: кінець XVII ст., середина XVIII ст та перша половина ХХ ст. В результаті розкопок виявлено, що південно-східний кут церкви потрапив до засипаного котловану споруди XII–XIII ст., а це, в свою чергу, привело до того, що цей кут поступово почав провалюватися в котлован. Імовірно, що до середини XVIII ст. просідання досягло такого рівня, що довелося ремонтувати церкву. Можливо, навіть розбирати якусь її частину та підвести до неї муріваний фундамент.

В науковій літературі зазначається, що Воскресенський храм Любецького монастиря був муріваним [10, с. 415]. Однак, це навряд чи відповідає дійсності. Усі матеріали вказують на те, що храм був дерев'яним. О.Ф. Шафонський відзначав, що «он (Антоніївський монастир – авт.) весь деревянный, небольшой, и никакого примечания достойного строения не имеет» [11, с.325]. Теж саме відмічається і в описі монастиря 1781 р. [3, с.67] (Рис.2.). В споминах І. Сої відзначається, що Воскресенський храм був дерев'яним [8, с.33]. До цієї думки схилався і В. Вечерський [2, с.66].

На світлині початку ХХ ст., що опублікована в новому виданні монографії С. Таранущенка, показано Воскресенську церкву перед її руїнацією на початку ХХ ст. (Рис. 3) [9, с. 68]. Загалом, сама споруда Воскресенської церкви відносилася до так званого «вежоподібного» або «баштоподібного» типу. Дослідники сходяться на тому, що такий тип конструкцій досить архайчний, а його витоки походять з оборонних веж фортець (Рис. 4). Цей тип культових споруд існував в XIV–XVIII ст. і являв собою церкву, що складалася з восьмигранної зна-

Рис. 4. План-схема та реконструкція Воскресенської церкви Антонієвського монастиря станом на початок XVIII ст. (малюнок О. Бондаря).

Рис. 5. Варіант реконструкції внутрішнього простору Антонієвського монастиря на другу половину XVIII – початок XIX ст. (малюнок О. Бондаря).

чної за розмірами центральної частини-нави та невеликих притвору та вівтарю. На наявному плані та світлині кінця XIX-початку ХХ ст. можемо побачити, що церква зазнала значних перебудов. Вірогідно, що перебудови відбувалися щонайменше двічі. До першого етапу, вірогідно, відносяться бокові прибудови до нави та вівтаря. До другого – добудова до західного боку великих приміщень. Наявні відомості, що у 1838 р. були перероблені купола, однак вже у

1901 р. церкву зачинили за «ветхостю» (Рис. 5). У 1908 р. її розвалив буревій, опісля її рештки розібрали. Першочерговим завданням майбутніх археологічних досліджень є уточнення місця локалізації Воскресенської церкви з подальшим її дослідженням.

Таким чином, вивчення Антонієвського монастиря в Любечі має бути продовжено як істориками, так і археологами. На сьогодні, залишаються відкритими такі питання:

- дослідження давньоруського городища в ур. Монастирище та з'ясування його функціональної приналежності у XII-XIII ст.;
- уточнення хронологічної шкали існування поселення в урочищі Монастирище;
- уточнення місця розташування Воскресенської церкви;
- локалізація Антонієвського скиту;
- пошук та запровадження нових документальних даних про історію існування Антонієвського монастиря в Любечі.

Джерела та література

1. Бондар О. М. Дерев'яні церкви Любеча (до питання про локалізацію) / О. М. Бондар // Чернігівські старожитності. Науковий збірник. – Чернігів, 2009. – С. 26-32.
2. Вечерський В. В. Українські дерев'яні храми / В. В. Вечерський – К.: Наш час, 2007. – 269 с.
3. Коваленко О. О. Неопублікований опис Любецького Антонієвського монастиря 1781 р. / О. О. Коваленко // Сіверський літопис. – 2014. – №6 – С. 64-70.
4. Милорадович Г. А. Антонієвский Любечский мужской монастырь. / Г. А. Милорадович – Чернигов : Губернская типография, Б. г. – 79 с.

5. Милорадович Г. А. Любеч Чернігівської губернії Городницького уезда. Родина преподобного Антонія Печерського. Изд. Общества истории и древностей Российских при Московском университете / Г. А. Милорадович – М. : Университетская типография («Катков и К°»), 1871. – 156 с.
6. Милорадович Г. А. Синодик Любецького Антонієвского монастиря / Г. А. Милорадович // Чернігівські губернські ведомості. – 1857. – №38. – Ч. неоф. – С. 317.
7. Ситий Ю. М. Дослідження проїзду в оборонному валу Чернігівського Третяка / Ю. М. Ситий, Т. Г. Новик // Чернігівські старожитності: Науковий збірник. – Чернігів, 2008. – С. 80-83.
8. Соя И. История Любеча и автобиография Сои Ивана Акимовича с 1902 года [рукопис] / И.Соя // Зберігається у фондах Історико-археологічного комплексу «Древній Любеч». – 36 с.
9. Таранущенко С. Дерев'яна монументальна архітектура Лівобережної України. Повна редакція / С. Таранущенко – Харків: Вид. Савчук О. О., 2014. – 896 с., 1033 ін.
10. Чернігівщина. Енциклопедичний довідник / [За редакцією А. В. Кудрицького] – К. : «Українська Радянська Енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1990. – С. 414-415.
11. Шафонский А. Черниговского наместничества топографическое описание / А. Шафонский [Изд. М. Судиенко] Ч. 1-2. – К. : Университетская типография, 1851. – 726 с.

Александр БОНДАРЬ
Елена ВЕРЕМЕЙЧИК
Ігорь КОНДРАТЬЕВ
(Чернігів.)

**К истории Любечского Антониевого монастыря:
результаты и перспективы исследований**

Статья посвящена истории Любечского монастыря: его существования в древнерусский период и возобновления в XVII веке, исследованию местонахождения Антониевского скита, раскопкам на территории урочища Монастырище, установлению хронологических рамок существования поселений на территории урочища Монастырище, а также археологическим исследованиям и найденным артефактам.

Ключевые слова: Любечский Антониевский монастырь, урочище Монастырище, археологические исследования.

Alexander BONDAR
Olena VEREMEICHIK
Ihor KONDRATIEV
(Chernihiv)

**To the history of Liubech Anthony's monastery:
the results and prospects of researches**

The article is devoted to the history of Liubech monastery. The existence in the ancient period and the resumption of the XVII century, the study of the location Anthony's monastery, excavations on the territory of the tract of Monastyrishche, setting a timeframe, the existence of settlements on the territory of the tract of Monastyrishche, as well as archaeological researches and found artifacts are shown.

Keywords: Liubech Anthony's monastery, the tract of Monastyrishche, the archaeological researches.